

Leonard Mlodinow (n. 1954), fizician teoretician american, a lucrat la Institutul Max Planck și la Institutul de Tehnologie din California (Caltech). Cărțile sale au fost traduse în peste treizeci de limbi și s-au vândut în peste un milion de exemplare. Printre ele se numără bestselleruri precum *Subliminal* (distins cu PEN/E.O. Wilson Literary Science Writing Award), *The Drunkard's Walk*, *War of the Worldviews* (împreună cu Deepak Chopra), *Marele plan* (împreună cu Stephen Hawking) și *O mai scurtă istorie a timpului* (împreună cu Stephen Hawking), precum și *Elastic*, *The Upright Thinkers*, *Feynman's Rainbow* și *Euclid's Window*. A scris de asemenea pentru seriile de televiziune *MacGyver* și *Star Trek: Generația următoare*.

LEONARD MLODINOW

STEPHEN HAWKING

AMINTIRI DESPRE PRIETENIE ȘI FIZICĂ

Traducere din engleză
de Ines Simionescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Nu sunt genul de om care să rămână cu gura căscată de uimire, dar când am ajuns prima dată la Cambridge, în 2006, așa s-a întâmplat. Era vara în care Stephen împlinea șaiszeci și patru de ani și, cu toate că multe detalii ale vieții sale nu se potriveau cu cele care ar fi înfățișate într-un film de la Hollywood despre el, detaliile legate de Cambridge se potriveau cu ce văzusem în alt film – un film cu Harry Potter. Cambridge era Hogwarts. Periferia orașului are pesemne mai puțin farmec și istorie, însă de puține ori m-am aventurat departe de vechiul Cambridge pe care îl cunoștea Newton, un ansamblu de străzi pavate cu piatră și clădiri care se înălțau în locuri aparent întâmplătoare. Acolo se află cea mai mare parte a universității, printre biserici medievale și cimitire. Este un loc cu ziduri înalte, construite acum câteva secole pentru a-i proteja pe studenți de locuitorii orașului, cu alei înguste și străzi din cărămidă aproape la fel de înguste, aranjate într-un soi de talmeș-balmeș. Seamănă cu spaghetele.

Organizarea neplanificată și neregulată a orașului e de înțeles când îți dai seama că universitatea a fost înființată acum opt sute de ani, cu secole înainte ca René Descartes să inventeze coordonatele sale rectangulare ordonate. Dar „vechi“ e un termen relativ: oamenii au locuit în zona Cambridge încă din vremuri preistorice. Astăzi, universitatea e alcătuită din treizeci

și una de facultăți semiautonome, iar orașul are peste o sută de mii de locuitori.

Deși orașul Cambridge seamăna cu Hogwarts, exista totuși o diferență esențială. Magia de aici era reală. Vedeai curtea unde venise Newton pentru a cronometra ecoul și a măsura viteza sunetului; laboratorul construit de James Clerk Maxwell, care a descifrat secretele electricității și magnetismului, și unde J.J. Thompson a descoperit electronul; barul unde Watson și Crick obișnuiau să bea bere și să discute despre genetică; clădirea unde Ernest Rutherford – omul care a dezvăluit misterul structurii atomice – și-a efectuat experimentele minuțioase.

La Cambridge oamenii sunt pe bună dreptate mândri de tradiția lor științifică și numesc Oxfordul, care e orientat mai mult spre științele umaniste, „cealaltă școală“. Șeful departamentului lui Stephen mi-a spus că el, la fel ca Stephen, studiasse la Oxford, unde profesorii le cereau să scrie eseuri pe teme științifice, în loc să le dea doar obișnuitele probleme pentru acasă. A spus că a încercat, la Cambridge, să dea ca temă eseuri, dar nici unul dintre studenții săi n-a predat vreun eseu. Ei erau împătimiți ai științei, iar dacă erau destinați să câștige un Premiu Nobel, acesta n-ar fi fost pentru literatură.

În timpul vizitelor mele Stephen m-a găzduit la facultatea la care era afiliat, Gonville & Caius¹, într-un complex din vechiul Cambridge care data din secolul XIV. În prima zi a primei mele vizite am hotărât să merg pe jos de acolo până la biroul lui Stephen. Nu mi-a luat decât douăzeci de minute, dar m-a bătut tot timpul soarele și nu eram obișnuit cu umiditatea. Lui Stephen i-au plăcut întotdeauna iernile de la Caltech, în sudul Californiei. A suferit mai puține infecții la plămâni cât s-a aflat acolo, și ura iernile reci de la Cambridge. Acum că eram aici,

1. Caius se pronunță *kiz* (kiz).

mi-am dat seama că la Cambridge nici verile nu erau grozave. Britaniciei se plâng mult de vreme. Au și motive.

Când am ajuns la Centrul pentru Științe Matematice, complexul unde își avea Stephen biroul, mi-a fost greu să gășesc clădirea lui. Centrul cuprindea șapte pavilioane aranjate în formă de parabolă. Construite din cărămizi, metal și piatră, aveau ferestre mari și un aspect futurist de templu japonez. Mi-au plăcut ferestrele, și erau o mulțime. Complexul câștiga câteva premii pentru arhitectură, însă cel mai mult mi-ar fi plăcut niște indicatoare cu săgeți care să-ți spună „Către Stephen Hawking“.

Pavilionul lui Stephen era alături de o clădire mai veche numită Institutul Isaac Newton. Numele lui Newton apărea de multe ori atunci când îl cunoșteai pe Stephen. Lumea chiar îl compara cu Newton, ceea ce e o ironie fiindcă Stephen nu-l simpatiza pe Newton. Newton se angajase în multe dispute meschine și fusese intrigant și răzbunător odată ajuns într-o poziție de putere. A refuzat să împartă meritele pentru descoperirile sale, sau măcar să recunoască faptul că a fost influențat de ideile altora. Era de asemenea lipsit de umor. O rudă care i-a fost asistent timp de cinci ani a spus că l-a văzut pe Newton râzând numai o singură dată, atunci când a fost întrebat de ce ar vrea cineva să-l studieze pe Euclid. Am citit mai multe biografii ale sale și, cu toate că aveau titluri diferite, fiecare ar fi putut să se întituleze *Isaac Newton: Un măgar*.

Poate că mai important decât părerea lui Stephen despre firea lui Newton e faptul că în liceu pe Stephen l-a plictisit fizica newtoniană care i se preda. Pe un om de știință îl incită descoperirea – dezvăluirea unui tip de comportament pe care nu l-a mai văzut nimeni sau dobândirea unei înțelegeri la care nimeni n-a ajuns –, dar din moment ce legile lui Newton descriu lumea de fiecare zi și sunt vechi de secole, nu apăreau surprize în fizica din liceu. Profesorii de liceu folosesc legile lui Newton

pentru a descrie oscilațiile unui pendul sau pentru a prezice ce se întâmplă când se ciocnesc bilele de biliard. Pentru Stephen, morala părea să fie „Oamenii se amuză jucând biliard; fizicienii scriu ecuații pentru asta“. Așa se face că la început pe Stephen îl plictisea fizica. Prefera chimia. Cel puțin, în chimie lucrurile explodează din când în când.

Pavilionul lui Stephen de la Centrul pentru Științe Matematice găzduia Departamentul pentru Matematici Aplicăte și Fizică Teoretică [Department of Applied Mathematics and Theoretical Physics], sau DAMTP, așa cum îi spun oamenii cu afecțiune, pronunțând acronimul ca și cum P-ul nu s-ar rosti. DAMTP era cunoscut în lumea întreagă ca departamentul lui Stephen Hawking.

Clădirea lui Stephen nu avea decât trei etaje, iar scara se încolăcea în jurul casei liftului. Am urcat ceva trepte până la etajul doi. În clădire se putea circula cu scaunul cu roțile. Stephen se înfuria dacă într-o clădire acest lucru nu era posibil. Când a acceptat să vină pentru un an la Caltech în 1974, universitatea a făcut așa încât întregul campus să fie accesibil scaunelor cu roțile – un motiv în plus pentru care a îndrăgit Caltech-ul. Asemenea adaptări nu erau obligatorii în Statele Unite până la votarea legii pentru persoanele cu dizabilități, în 1990.

Am ajuns în capul scării și am luat-o la stânga, ajungând chiar în fața ușii biroului lui Stephen. Ușa era închisă. Nu aveam de unde să știu ce însemna asta, însă urma să aflu curând. Eram puțin neliniștit și fiindcă mă aflam pentru prima dată pe terenul lui de-acasă.

Când m-am îndreptat spre ușa lui Stephen, păzitoarea sa mi-a tăiat calea. Numele ei era Judith. Biroul lui Stephen se afla în colț, iar al ei, alături. S-a postat între mine și ușa lui Stephen. Judith era formidabilă. Avea vreo cincizeci și ceva de ani, o constituție solidă și o personalitate pe potrivă. În tinerețe,

petrecuse patru ani în Fiji, practicând terapia prin artă ca alternativă la șocurile electrice pentru infractorii cu probleme mentale. Unul dintre pacienții ei îi tăiase capul tatălui său. În câteva săptămâni, l-a convins să deseneze palmieri cu creioane colorate. Dacă a putut să-i facă față lui, putea să-mi facă față și mie.

„Tu ești Leonard?“ a întrebat ea. Avea o voce puternică. Am dat din cap. „Îmi pare bine să te cunosc personal“, a zis ea. „Nu va dura decât câteva minute. Stephen e pe canapea.“

Stephen e pe canapea. Ce putea să însemne? Eu mă așez pe canapea ca să trag un pui de somn și ca să mă uit la filme. Nu credeam că asta se întâmpla acolo. Dar simțeam că ar fi nepoliticos să întreb, așa că am dat din cap, de parcă ar fi fost normal să aștepți în timp ce un om de știință celebru își petrecea vremea pe canapea.

Deși nu ne mai întâlniserăm, Judith și cu mine schimbaserăm multe e-mail-uri și vorbiserăm la telefon. Știam că era o forță importantă în universul lui Stephen. Când solicitai o întrevvedere cu Stephen, ea hotăra dacă era liber. Când sunai, ea răspundea și îi ducea (sau nu) telefonul. Când îi scriai, ea hotăra dacă să-i transmită scrisoarea și, dacă era importantă, să i-o citească. Singura împrejurare în care a fost întrecută, din câte am aflat, s-a petrecut atunci când Stephen, aflat în Africa de Sud, s-a dus să se întâlnească cu Nelson Mandela, pe care îl admira foarte mult. Mandela avea pe atunci vreo nouăzeci de ani. Nu se pricepea deloc la tehnologie și era înspăimântat de felul în care computerul lui Stephen vorbea în locul său. Nici nu se simțea prea bine. Avea sănătatea șubredă. „Un pic trecut“, a spus despre el Stephen, ceea ce era o ironie, fiindcă și Stephen avusese o zi proastă și era cât pe ce să nu ajungă la întâlnire. Dar Judith era împreună cu el în acea călătorie și ținea morțiș să-l întâlnească pe Mandela, așa încât a avut grijă ca Stephen să se ducă și i-a însoțit pe el și pe îngrijitoarea lui. Numai că și

Mandela avea propria lui Judith, o femeie pe nume Zelda, iar atunci când Stephen și îngrijitoarea lui au fost conduși într-o încăpere pentru a se întâlni cu Mandela, Zelda a făcut un pas înainte ca s-o oprească pe Judith. Erau prea multe persoane pentru bărbatul în vârstă, după cum hotărâse Zelda, așa că n-a lăsat-o pe Judith să treacă. Zelda a învins-o pe Judith cu propriile ei arme.

„Dacă vrei cu adevărat un lucru, găsești calea să-l obții“, obișnuia să spună mama mea. Avea multe vorbe de duh, dar aceasta era logică. Într-adevăr, orice sistem de securitate are vulnerabilitățile lui, iar cel al lui Stephen nu făcea excepție. Există o ușă din spate. Puteai s-o ocolești pe Judith și să-l contactezi direct pe Stephen dacă știai adresa de e-mail pe care o oferea prietenilor și pe care o verifica el însuși. Problema era că de obicei nu răspundea. Chiar și Kip, cel mai bun prieten al lui Stephen vreme de decenii, mi-a spus că nu-i răspundea decât la unul din două e-mailuri. Faptul că nu primeai un răspuns nu însemna că Stephen nu-ți citise mesajul – dar nu știai niciodată ce însemna asta. Dacă îl citea, faptul că primeai un răspuns nu depindea de importanța acelei chestiuni pentru tine, ci de importanța ei pentru el. La o viteză de comunicare de șase cuvinte pe minut, trebuia să fie selectiv cu răspunsurile.

Judith te putea ajuta și în privința asta, dacă era de partea ta. Îi copieai sau îi forwardai mesajul, iar ea îl imprima, intra și i-l citea lui Stephen. Dacă el nu prea voia să răspundă, îl îndemna ea. Sau, dacă aveam nevoie să discut cu el, o sunam, iar ea stătea cu Stephen și prelua convorbirea la telefonul cu difuzor de pe biroul lui. Pe de altă parte, dacă hotăra că el are treburi mai bune de făcut decât să comunice cu tine, era de fiecare dată straniu de indisponibil ori de câte ori încercai să-l contactezi. După ce am conversat preț de câteva minute, a sunat telefonul lui Judith, iar ea m-a rugat să iau loc în biroul ei și

s-a dus în biroul lui Stephen. S-a întors imediat și a venit să mă ia. Ușa lui era acum deschisă.

*

Judith m-a condus înăuntru. Acolo se afla Stephen, așezat în celebrul său scaun cu roțile din spatele celebrului său birou. Se uita în jos la ecranul computerului. Chipul său părea tânăr pentru cineva în vârstă de șaizeci și patru de ani. Purta o cămașă albastră, la care primii doi nasturi erau desfăcuți, lăsând să i se vadă stoma – orificiul de la baza gâtului prin care respira. Arăta ca un cerc de sânge roșu-închis, de dimensiunea unei monede de zece cenți. Era foarte slab, iar cămașa și pantalonii gri eleganți erau largi. Stephen nu putea mișca regulat decât mușchii feței. Ceilalți mușchi se deterioraseră, iar din cauza asta avea o slăbiciune a corpului care îi afecta postura. Capul stătea nefiresc de jos între umeri, de parcă s-ar fi scufundat, și avea o ușoară înclinare. La televizor, toate acestea făceau parte din înfățișarea lui, dar să le vezi în realitate era deconcertant și, cu toate că lucrasem cu el la Caltech, încă nu mă obișnuisem. Era totuși o legendă și m-am simțit copleșit de celebritatea sa – cine eram eu ca să merit tot timpul pe care urma să-l petrecem împreună, să merit ca el să-și elibereze întregul program vreme de o săptămână sau mai mult pentru a-mi primi vizitele?

„Bună, Stephen“, am spus, dar n-a ridicat privirea. „Mă bucur să te văd. Și e grozav să mă aflu aici! Îmi place tare mult Cambridge-ul!“ Tot n-a ridicat privirea. Am așteptat un minut. Mă simțeam ciudat. Apoi, pentru a umple tăcerea, am spus: „Sunt încântat să începem lucrul la carte.“

Imediat ce am rostit aceste cuvinte le-am regretat. Un clișeu prostesc, mi-am zis, și, oricum, n-a umplut prea mult din tăcere. În plus, nici nu era riguros adevărat. Lucraserăm deja puțin la carte în cursul ultimelor două vizite ale lui Stephen la Caltech.

Dar atunci n-am făcut decât să discutăm conținutul cărții, n-am scris nimic.

Încercam să mă gândesc ce altceva să spun. Ceva mai inteligent. Nu mi-a trecut nimic prin minte. În cele din urmă am remarcat că lui Stephen îi zvâcnea obrazul. Așa scria el la calculator. Ochelarii lui aveau un senzor care detecta aceste zvâcnituri și le transforma în clicuri de mouse, ceea ce-i permitea să aleagă litere, cuvinte sau fraze din diverse liste în timp ce cursorul se deplasa pe ecran. Era ca și cum ar fi jucat un joc pe calculator. Din moment ce tasta, m-am gândit că urma să răspundă la pălăvrăgeala mea. Urma să-mi spună ceva și să mă scape din situația asta. După o clipă, vocea lui computerizată s-a făcut în fine auzită. Însă n-a spus decât „Banană“.

Eram derutat. Zburasem cu avionul peste nouă mii de kilometri și ajunseseam cu două zile mai devreme doar ca să fiu în formă atunci când urma să-l întâlnesc, iar singura lui reacție era „banană“! Ce înseamnă să ți se răspundă cu numele unui fruct, m-am tot întrebat. Apoi însă Sandi, îngrijitoarea lui, s-a ridicat de pe canapeaua pe care stătea și citea un roman de dragoste. „Banană și kiwi?“ a întrebat ea. Stephen a ridicat din sprâncene, ceea ce însemna *da*. „Și ceai?“ A încuviințat din nou.

În timp ce Sandi se îndrepta spre chicinața din spatele lui, Stephen și-a ridicat în sfârșit privirea spre mine. Ne-am privit în ochi. Acum n-a mai fost nevoie de cuvinte: chipul lui radia căldură și bucurie. M-a dezarmat. Mă simțeam vinovat pentru că fusesem nerăbdător. A început să tasteze. După vreun minut, cuvintele pe care le așteptam au apărut în fine. „Bine ai venit la DAMTP“, a rostit vocea lui.

Mi-am dat seama că nu prea vom pălăvrăgi, ceea ce îmi convenea, abia așteptam să mă apuc de treabă. Tocmai atunci însă a intrat un bărbat de vârstă mijlocie. Era profesor la Cambridge, un cosmolog destul de cunoscut, dar nu mi-a venit în minte numele lui. Nici nu mi l-a comunicat, iar Stephen bineînțeles

că nu și-a cheltuit energia pentru a ne face cunoștință. „Vreau să vorbesc cu tine despre Daniel“, i-a spus lui Stephen, fără să mă bage în seamă. „Ai un minut?“

În anii următori, de fiecare dată avea să mă supere asta. Oamenii intrau peste noi la orice oră și ne întrerupeau din muncă. „Numai un minut, rapid“, spuneau ei mereu. Dar am aflat curând că „rapid“ era un eufemism pentru „deloc rapid“. Odată ce intrau, de obicei colegii lui Stephen începeau să discute cu el pe îndelete. Întreruperile mă deranjau, dar lui Stephen nu părea să-i pese.

Stephen a ridicat din sprâncene, în semn că *da*, ceea ce însemna că trebuia să aștept. Conversația a fost interesantă până la un punct. Se părea că venitul unui student pe nume Daniel se epuizase, iar el nu-și încheiase teza de doctorat. Muncise însă cu sârguință și începuse foarte bine. Ar putea departamentul să mai cheltuiască niște bani pentru a-l susține până când termina? Ca șef al grupului de relativitate generală, Stephen era responsabil cu alocarea unor burse destinate studenților și tinerilor postdoctoranzi pentru a-i susține financiar, pentru deplasări și alte nevoi.

După câteva minute, mintea mea a început să hoinărească. Am privit în jur. Încăperea era dreptunghiulară, pe una din laturile lungi aflându-se ușa. Prin ferestrele de pe latura opusă intra multă lumină și se vedea complexul futurist. Biroul lui Stephen era în stânga atunci când intrai, fiind așezat perpendicular față de ferestre. Canapeaua era în dreapta, lipită de ferestre. În spatele lui Stephen se afla chicinața – o masă și o chiuvetă încastrată în ea, precum și un ceainic electric –, iar deasupra un perete cu cărți. În dreapta și în stânga ușii se aflau table acoperite cu ecuații mângălite de numeroșii lui studenți și colaboratori. Mai era și o fotografie, prelucrată în Photoshop, cu el și Marilyn Monroe, pentru care în tinerețe făcuse o stranie obsesie.

Biroul era mare pentru biroul unui profesor, mai mic doar decât cel al șefului de departament. Am fost în birourile unor directori executivi din lumea afacerilor și de la Hollywood și îți puteai da seama, chiar și înainte de a intra, că acei oameni erau foarte puternici. Însă fizica nu e o distracție din care se pot face bani, iar biroul lui Stephen era modest. Dacă Stephen ar fi fost un director executiv cu un renume comparabil în lumea corporatistă, acest birou ar fi putut să încapă în baia lui personală.

Păreau în fine să încheie discuția. În concluzie, a spus profesorul, ar aproba Stephen 6.000 de lire sterline pentru acest băiat? Stephen și-a tastat decizia: 3.000. Profesorul i-a mulțumit și a plecat. Asemenea probleme, după cum s-a dovedit mai târziu, nu erau neobișnuite, iar Stephen spunea întotdeauna „da“ la astfel de cereri, fiindcă dădea dovadă de multă empatie față de studenții lui. Dar întotdeauna înjumătățea suma, pentru că nu voia să pară prea cumsecade. Inutil. „E atât de ușor de manipulat“, avea să-mi spună Judith. „Și ei știu cu toții că înjumătățește sumele, așa încât cer dublu. E un joc tare ciudat. Jucat de oameni ciudați. Nu vreau să jignesc pe nimeni.“

Când profesorul a plecat, Sandi descojise și pasase de mult banana și kiwiul și făcuse un ceai. Am așteptat pe canapea zece minute, timp în care ea l-a hrănit cu lingura. Era o lingură mare, tocmai bună pentru a-i da să mănânce lui Stephen. Una dintre îngrijitoarele sale o găsisse într-un restaurant și o vârase în poșetă. O furase. Acum foloseau lingura la fiecare masă.

Canapeaua, celebra canapea, era din piele de un portocaliu aprins și foarte confortabilă. Mai târziu am aflat că acolo era dus Stephen – de îngrijitoare și de Sam Blackburn, asistentul lui pentru informatică și electronică – atunci când avea nevoie să se ușureze, cu ajutorul îngrijitoarei. Asta explica sensul expresiei *pe canapea*. Și făcea să mă simt puțin ciudat când stăteam pe ea.

Pentru Stephen, statul pe canapea dura ceva timp. Părea apoi obosit și adesea cerea un ceai, o banană pasată sau ambele – după ce tocmai se ușurase. Atunci când se afla pe canapea, aveam să aflu, era cam singurul moment când se închidea ușa lui Stephen.

M-am întrebat cum era pentru Stephen să se afle mereu în prezența unei îngrijitoare într-o situație atât de intimă. M-am întrebat cum e să *ai nevoie* de alții în acea situație. Să accepti ajutorul lor, așa cum trebuia el s-o facă. Am văzut că aproape terminase. Bucățele de banană și un firisor de ceai i se scurgeau din gură și alunecau pe bărbie. Sandi le-a șters cu un șervețel. Acceptarea aceluia tip de îngrijire a fost un pas pe care l-a făcut cu mulți ani în urmă și nu dădea vreun semn că și plângea de milă. Părea să se simtă norocos că avea la dispoziție oameni care să-l ajute.

Noi, fizicienii, studiem felul în care sistemele se modifică în timp, dar în viețile noastre nu putem prevedea ce se va întâmpla. „Nu știi niciodată ce poate aduce ziua de mâine“, mai spunea mama. Era o supraviețuitoare a Holocaustului, iar pentru ea asta însemna că oricând te putea pândi o nenorocire. Mesajul pe care Stephen l-a desprins din trecutul lui era exact opus. Spunea că oricât de proaste sunt cărțile care ți-au fost împărțite, tot poți face ceva cu ele. Boala l-a afectat de la o vârstă fragedă și, deși s-a agravat cu trecerea timpului, viața lui nu s-a diminuat. Dimpotrivă, s-a îmbogățit constant. În zilele când veneam la muncă descumpănit din vreo pricină oarecare, faptul de a-l vedea pe Stephen mă făcea să relativizez acele necazuri minore.

*

În timpul vizitelor lui Stephen la Caltech, concepuserăm un plan detaliat pentru ce anume ar include fiecare capitol. Ne făcuserăm un mare plan pentru *Marele plan*. *Scurtă istorie a timpului* schițase ce știam despre originea și evoluția universului

la începutul anilor 1980 și răspundea la întrebarea „Cum a început universul?”. *Marele plan* urma să fie o continuare firească, actualizând acel răspuns, dar abordând și întrebări precum „De ce există un univers?” – avea nevoie de un creator? – și „De ce legile naturii sunt așa cum sunt?”.

În planul cărții noastre, Stephen și cu mine am structurat o narațiune care lămuria toate acele chestiuni. Am sistematizat cercetările recente ale lui Stephen și contextul necesar pentru a le înțelege importanța într-un set de subteme. Am hotărât apoi cum să împărțim scrierea cărții. Capitol după capitol, am stabilit cine se va ocupa de fiecare secțiune. Strategia era să alcătuim schițe pentru subiectele alocate și să ni le trimitem prin e-mail, după care să ne întâlnim, fie la Cambridge, fie la Caltech, pentru a analiza munca fiecăruia. Apoi făceam corecturi, iar ciclul se relua.

În unele fragmente trimise de Stephen nu reușeam să-mi dau seama ce voia să spună și trebuia să citesc articolele lui inițiale de fizică pentru a mă lămurii. Dacă atunci când lucraserăm la *O mai scurtă istorie* Stephen fusese conciliant, de data asta era gata să discute în contradictoriu orice aspect, fie el cât de neînsemnat. A fost un proces lent, ca acela în care furnicile cară bucățele de frunze de-a curmezișul unui drum pentru a construi o fermă de ciuperci. În cele din urmă, avea să fie un asemenea du-te-vino de revizuire și rescrieri, încât era greu să atribuie vreun pasaj unuia dintre noi.

Aceasta era prima dintre vizitele în care analizam ce a scris fiecare, și am lucrat câteva ore. Vorbind cu Stephen aici, în Anglia, accentul american al vocii sale din computer suna ciudat. El se născuse în Anglia, dar vocea lui era din Kansas.

Căldura de afară pătrundea în birou. Mă săturasem să-mi tot șterg sprâncenele de sudoare, însă pentru Stephen trebuie să fi fost mult mai rău. Am urmărit un strop de sudoare formându-se chiar de sub părul lui umed și încâlcit. Se desprin-

sese și aluneca încet pe fața sa, oprindu-se din când în când, ca pentru a-l tachina. Mi-am închipuit ușorul gădilat produs de picătură de-a lungul traiectoriei sale. Ștergându-mă cu un șervețel, eu aș scăpa imediat de picătură și de mâncărime. Dacă însă nu te poți mișca, ești condamnat să stai și să înduri furnicătura abia perceptibilă, dar neîncetată, în timp ce picătura își urmează calea newtoniană, particula elementară a torturii cu picătura chinezească. Sandi nu părea să observe. Își ridica din când în când privirea spre el, iar apoi continua să citească.

Am vrut să-l întreb pe Stephen de ce nu avea aer condiționat, dar nu merita să-i răpesc timpul ca să-mi răspundă, așa că am întreat-o pe Sandi. N-am putut descifra decât jumătate din răspunsul ei – vorbea foarte repede și cu un puternic accent londonez. Ideea era că acea clădire avea un fel de sistem de control al mediului, dar nu era prea bun. Făcea lucruri pe care nu le voiai, de pildă coborârea stourilor la ora 17 în fiecare zi, indiferent dacă voiai sau nu să fie coborâte, însă nu făcea lucrurile pe care le voiai, de pildă răcirea aerului. Câțiva ani mai târziu, Sam va instala în secret o derivație care le va permite să controleze stourile. Sam găsea mereu soluții. Mai important pentru mine, avea mereu informații din interior despre programul lui Stephen. Dar pentru căldura verii Sam n-avea soluție.

Stephen ceruse să-i fie instalat un aparat de aer condiționat independent sau să-și poată instala el unul, dar administrația n-a fost de acord. Nimeni, i s-a spus, nu mai avea aer condiționat, așa că de ce ar trebui să se facă o excepție? Într-adevăr, de ce? Poate fiindcă Stephen adusese universității mai multă faimă decât toți ceilalți profesori de fizică la un loc? Poate fiindcă numai grație eforturilor *sale* pentru strângerea de fonduri a reușit universitatea să construiască Centrul pentru Științe Matematice? Sau poate fiindcă era PARALIZAT. Însă birocrații nu vedeau lucrurile așa. Colegii săi profesori se prea poate să-l fi

adorat, dar acea clică de la conducerea instituției n-a fost niciodată amabilă cu el. Profesorii cred că administratorilor nu le pasă decât de chestiuni juridice, bugete și strângeri de fonduri; administratorii cred că profesorilor nu le pasă decât de cercetările lor, iar uneori și de studenți. Asta generează de obicei tensiuni între cele două grupuri. M-aș fi așteptat să se facă o excepție în cazul lui Stephen, dar nu se făcea.

Stephen ar fi putut urma calea aleasă în cele din urmă în privința stururilor și să rezolve singur problema, dar, spre deosebire de butonul care deschidea și închidea stururile, un aparat de aer condiționat ar fi fost imposibil de ascuns. Pe de altă parte, la Cambridge oamenii li se spunea adesea că nu pot avea sau face cutare lucru, dar dacă îl obțineau sau îl făceau, administrația nu obiecta. Totuși, Stephen n-a insistat în privința aerului condiționat. Într-un fel, cred că era de acord cu administrația – dacă ceilalți nu aveau, nici el n-ar trebui să aibă.

Sandi a spus că trebuie să meargă la toaletă. Îngrijitoarele lui Stephen nu aveau voie să-l lase singur, iar în mod normal Sandi ar fi informat-o pe Judith, care l-ar fi supravegheat pe Stephen între timp. Însă cum mă aflam acolo, Sandi mi-a încredințat mie sarcina: „Chemați-o pe Judith dacă se întâmplă ceva. Nu lipsesc decât un minut.“

Când am reluat discuția cu Stephen, mi-a fost imposibil să ignor transpirația. M-am trezit că urmăream picăturile cum i se adunau pe bărbie până când, sub propria lor greutate, se desprindeau și cădeau. La naiba, mi-am zis. „Să-ți șterg sprâncenele?“ am întrebat. Stephen a ridicat din sprâncene: *da*. Cum era una dintre puținele mișcări ale mușchilor pe care le putea face, folosea ridicarea sprâncenelor în mai multe scopuri – pentru a răspunde prin *da* la o întrebare, pentru a-ți arăta că voia ce-i ofereai, pentru a-ți mulțumi. Pe de altă parte, pentru a spune *nu* sau pentru a-și exprima neplăcerea, îți arunca o grimasă cumplită.

Am luat un șervețel, m-am întins și i-am tamponat delicat fața. Și-a ridicat sprâncenele în semn de recunoștință. Din moment ce i-a plăcut, m-am hotărât să-i mai tamponez fața o dată. În timp ce mâna mea se apropia, ochii săi păreau că-mi transmit scânteind un semnal de *avertizare*. Viața îmi oferă o mulțime de asemenea semnale, iar de obicei le ratez sau le observ prea târziu, ceea ce s-a întâmplat și de data asta. Mâna mea se mișca prea repede, tamponarea era prea entuziastă. Capul său, moale ca al unei păpuși de cârpă, s-a înclinat, s-a rostogolit spre unul din umeri și a aterizat în piept într-o poziție insuportabil de privit.

Mi-a aruncat o grimasă. M-am simțit îngrozitor. Ce trebuia să fac? Puteam să-l ating? Ce altceva să fac? Am întins mâna și, pe cât de delicat am putut, i-am ridicat capul. Sprâncenele și părul îi erau ude din cauza căldurii. I-am dat drumul. Capul a început să-i alunece din nou. Stăteam acolo, ținându-i capul ridicat, încercând să-l mențin în echilibru. Ochelarii i-au alunecat spre obraz. *Bib bip bip bip*. S-a declanșat alarma. Am fost prins făcându-i rău lui Stephen.

Chiar atunci a apărut Sandi, iar în spatele ei, Judith, care răspundea la alarmă. Sandi i-a așezat corect capul lui Stephen, i-a potrivit ochelarii, iar alarma a încetat. Ochelarii aveau un senzor care detecta distanța față de obraji și trimitea un semnal la computerul montat pe scaunul cu roțile. Scopul lor principal era de a-l ajuta să efectueze, prin flexarea unui mușchi al obrazului, acele clicuri de mouse cu care tasta și selecta comenzi simple de pe ecranul computerului. În plus, ochelarii declanșau un semnal de alarmă când alunecau prea mult. Judith a văzut că totul era în ordine și s-a întors în biroul ei. Sandi i-a șters sprâncenele lui Stephen. „Îmi pare rău“, a spus ea. El i-a aruncat o grimasă. Sandi s-a așezat la loc pe canapea.

Mi-a părut rău pentru Stephen, fiindcă, atunci când sprâncenele îl mâncau sau transpirau, nu se putea scărpină sau șterge.